

بررسی مقایسه‌ای شاخص‌های رفاه اجتماعی خانوارها در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران

مجری

نازی محمدزاده اصل

همکاران طرح

مرجان دامن کشیده- قدرت‌الله امام وردی- سیما زندی- شهره وکیلپان- رضا انگوتی- امیر جعفرزاده

گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی

پژوهشکده‌ی آمار

تابستان ۱۳۸۷

به نام خداوند جان و خرد

پیش گفتار

سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن یکی از عمده‌ترین راه‌های شناخت کشورها از ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی برای برنامه‌ریزی، نظارت و ارزیابی خدمات و فعالیت‌های ملی و منطقه‌ای است. امروزه در اغلب کشورها سرشماری‌های نفوس به فاصله‌ی ۵ یا ۱۰ سال یک بار به مرحله‌ی اجرا در می‌آید. در جمهوری اسلامی ایران نیز سرشماری عمومی نفوس و مسکن مطابق ماده‌ی ۴ قانون مرکز آمار ایران، هر ده سال یک بار با فرمان رئیس جمهوری اجرا می‌شود. این سرشماری در سال‌های ۱۳۳۵، ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ منطبق با جدیدترین روش‌های علمی به مرحله اجرا درآمده است.

از آنجایی که در این سرشماری‌ها، جمعیت به‌عنوان محور و هدف توسعه، از ابعاد مختلف مورد توجه قرار می‌گیرد و اطلاعات به تفصیل گردآوری می‌شود، لذا از منابع بسیار غنی در شناخت ویژگی‌های جمعیتی کشور محسوب می‌شوند.

اگرچه داده‌های خام سرشماری فی‌نفسه نمادهای گویایی از خصیصه‌های مختلف جمعیت یک جامعه‌اند، اما ارزش واقعی آن‌ها زمانی پدیدار می‌شود که توسط اهل فن با رویکرد به پیوندهای متقابل پدیده‌ها تحلیل و تفسیر شوند. به منظور حصول به این گونه تحلیل‌ها، پژوهشکده‌ی آمار برای اولین بار با کمک پژوهشگران و صاحب‌نظران اجتماعی، اقتصادی و آماری اقدام به انجام طرح‌های پژوهشی

در ابعاد گسترده در زمینه تحلیل ویژگی‌های جمعیتی (اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی)، مسکن، امکانات و تسهیلات، مهاجرت (داخلی، خارجی) نموده است.

مجموعه حاضر یکی از طرح‌های انجام شده در زمینه تحلیل نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ می‌باشد که امید است پاسخگوی بخشی از نیاز کاربران باشد.

گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱	مقدمه
۵	فصل اول- کلان شهرها و شاخص های رفاهی
۵	۱-۱- کلان شهر
۹	۲-۱- کلان شهرها در جهان
۱۳	۳-۱- روند شهرنشینی در جهان
۱۶	۴-۱- تفاوت های شهرنشینی در کشورهای پیشرفته و در حال توسعه
۲۱	۵-۱- مشکلات و چالش های پیش روی کلان شهرها
۲۵	۶-۱- آینده کلان شهرها
۲۷	۷-۱- شاخص های مرتبط با رفاه اجتماعی در کلان شهرها
۲۷	۱-۷-۱- رفاه اجتماعی
۲۹	۲-۷-۱- معرفی شاخص های رفاه اجتماعی
۴۵	فصل دوم- تهران و مناطق ۲۲ گانه آن
۴۵	۱-۲- تحولات شهرنشینی در ایران
۴۶	۲-۲- نمایی از تهران
۴۶	۱-۲-۲- جغرافیای تهران
۴۸	۲-۲-۲- تحولات ساختاری
۵۳	۳-۲-۲- تحولات جمعیتی
۶۰	۳-۲- مناطق ۲۲ گانه تهران
۱۲۱	فصل سوم - بررسی شاخص های رفاه اجتماعی در مناطق ۲۲ گانه تهران

۱۲۱	۳-۱- بررسی شاخص‌های رفاه اجتماعی در مناطق ۲۲ گانه تهران
۱۲۱	۳-۱-۱- زندگی سالم
۱۳۳	۳-۱-۲- سرپناه و مسکن
۱۴۲	۳-۱-۳- سلامتی
۱۴۳	۳-۱-۴- احساس امنیت
۱۵۱	۳-۱-۵- حمل و نقل، وسایل ارتباطی و انواع ارتباطات
۱۵۹	۳-۱-۶- آزادی عمل، خود مختاری و مشارکت در زندگی مدنی
۱۶۸	۳-۱-۷- منابع اقتصادی و ایمنی و ماندگاری در کسب درآمد
۱۷۳	۳-۱-۸- نوع اشتغال و مشارکت نیروی کار
۱۷۸	۳-۱-۹- شبکه‌های اجتماعی و حمایتی
۱۸۱	۳-۱-۱۰- حس اعتماد به سازمان‌های دولتی و دولت
۱۸۲	۳-۱-۱۱- تعهد اجتماعی و مدنی
۱۸۵	فصل چهارم- رتبه‌بندی مناطق تهران از نظر شاخص‌های رفاهی
۱۸۵	۴-۱- معرفی رتبه‌بندی به روش تاکسونومی عددی مرکب
۱۸۵	۴-۱-۱- برخی توانمندی‌ها و محدودیت‌ها
۱۸۶	۴-۱-۲- تکنیک اجرایی آنالیز تاکسونومی عددی
۱۹۰	۴-۲- شاخص‌ها
۱۹۱	۴-۳- یافته‌ها
۱۹۵	فصل پنجم- نتایج و پیشنهادات
۱۹۵	۵-۱- نتایج
۱۹۶	۵-۱-۱- خلاصه نتایج
۲۰۲	۵-۲- پیشنهادات
۲۰۵	منابع و مأخذ

مقوله رفاه اجتماعی و برخورداری از امکاناتی که بتواند شرایط را برای رشد و بالندگی استعدادها فراهم سازد، مقوله‌ای است که با سرعت یافتن رشد اقتصادی در جهان و تعاملات برگرفته از دگرگونی‌های جهانی شدن از اهمیت و توجه بیشتری برخوردار شده است. با بررسی ادبیات رفاه اجتماعی ملاحظه می‌شود که مباحث مربوط به توزیع درآمد، مصرف کالاها و مواردی از این دست هرچند که بخشی از شاخص‌های رفاه اجتماعی را تشکیل می‌دهند، اما عواملی که سطح استاندارد زندگی شهروندان را افزایش داده و توانسته‌اند انسان‌ها را برای رشد و بالندگی آماده سازند به عنوان شاخص‌هایی واقعی تر در مقوله رفاه اجتماعی معرفی شده‌اند.

در این میان کلان شهرها به عنوان مامنی برای زندگی گروه بزرگی از انسان‌ها که طلایه‌دار رشد و توسعه اقتصادی هستند، به‌عنوان خواستگاه و کانون توسعه معرفی می‌شوند. از دیدگاه جغرافیای جهانی شدن کلان شهر مکانی است که بسیاری از سازوکارهای جهانی شدن و تحول از آن‌جا آغاز می‌شود. این مسئله نقش کلان شهرها را در شکل‌گیری تحولات اجتماعی و اقتصادی دو چندان ساخته است از این منظر پرداختن به مسئله کلان شهرها و بررسی چالش‌های مرتبط با آن جای خود را به خوبی در ادبیات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی جهان باز کرده و به عنوان یکی از شاخه‌های مهم توسعه مطرح می‌شود.

از این منظر علوم و دانش‌های مرتبط با کلان شهرها مجموعه‌های متنوعی را به خود اختصاص داده‌اند که طیف گسترده‌ای از شاخص‌های فرهنگی و اجتماعی تا شاخص‌های اقتصادی و رفاهی را شامل می‌شوند. این بررسی با توجه به تحولات قرن بیست و یکم و نقش کلان شهرها در ایجاد و توسعه چنین تحولاتی پایه تجزیه و تحلیل خود را بر مبنای شناسایی نقش کلان شهرها در روند

توسعه از منظر شاخص‌های رفاهی قرار داده است. این تحقیق نشان می‌دهد که با توجه به تغییرات بنیادین در چگونگی برخورد با مقوله رفاه اجتماعی با محوریت کلان شهرها شاخص‌ها و نحوه آمارگیری در جهان توسعه‌یافته متحول شده و توجه صرف به شاخص‌هایی که اکنون توسط مرکز آمار و دیگر سازمان‌های آماری در ایران ارائه می‌شوند پاسخگوی نیاز کلان شهرها و مدیران آنها برای ایفای نقش خود در ساختار نوین جهانی نیستند. به عبارت دیگر ساختار آمارگیری، ارائه اطلاعات و نقش شهروندان در استفاده از چنین آماری متحول شده است.

براین اساس این بررسی صرفاً به مقوله رفاه از دیدگاه کلاسیک پرداخته و با توجه به این که هدف اصلی، بررسی آمارهای سرشماری سال ۱۳۸۵ بوده است، سعی شده است با در نظر گرفتن شاخص‌های مذکور و بهره‌گیری از تجارب جهانی در این زمینه، مناطق ۲۲ گانه تهران را از منظر شاخص‌های رفاه اجتماعی رتبه‌بندی شده و همچنین به شکل تشریحی شاخص‌های در دسترس را بررسی شوند.

فصل اول این بررسی در بخش اول به معرفی کلان شهرها، مفاهیم و تعاریف مرتبط با آن، چالش‌های پیش رو و نقش کلان شهرها در توسعه در قرن حاضر پرداخته است. با این مقدمه به مقوله اصلی بحث رفاه اجتماعی از منظر کلان شهرها و شاخص‌های مرتبط با آن پرداخته شده است. شاخص‌های مورد بررسی از سه مأخذ متفاوت با دیدگاه متنوع در ارتباط با شاخص‌های رفاه اجتماعی در کلان شهرها مد نظر قرار گرفته‌اند. هرچند که شاخص‌ها و منابع دیگری نیز بوده‌اند که شاخص‌های رفاه اجتماعی را ارائه کرده‌اند، اما با مقایسه آنها با سه مأخذ مذکور مشخصاً گروه شاخص‌های در نظر گرفته شده کامل‌تر بوده و با اهداف تحقیق و نوع اطلاعاتی که از سرشماری مرکز آمار در اختیار قرار می‌گرفت، قرابت بیش‌تری داشته‌اند.

شاخص اول بر مبنای شاخص‌های رفاه اجتماعی با تأکید بر زندگی سالم است که شامل مجموعه‌ای ۱۳ گانه از شاخص‌های رفاه اجتماعی است که طیف گسترده‌ای از شاخص‌های جمعیتی، فرهنگی، درآمدی، اشتغال، مسکن و تحصیلی را در برمی‌گیرد. شاخص‌های گروه دوم به شاخص‌هایی اختصاص دارند که ویژگی کلان‌شهرها را با تأکید بر میزان رفاه تکنولوژیکی بررسی کرده است. به عبارت دیگر این شاخص‌ها با در نظر گرفتن تحولات اقتصاد نوین تأکید دارند که رفاه اجتماعی بدون در نظر داشتن شاخص‌های اقتصادی با رویکرد جهان نوین کامل نیست. در این رویکرد تغییرات ساختاری اقتصاد نوین بر چهار ویژگی اصلی برای افزایش رفاه اجتماعی تأکید دارند که عبارتند از: ترکیب صنعت و اشتغال، جهانی شدن، پویایی در کارآفرینی و رقابت، تحول و دگرگونی در IT شاخص‌های رفاه اجتماعی با تأکید بر خصوصیات جمعیتی و سکونت گروه سوم از شاخص‌هایی هستند که در بررسی‌های آماری در ایران نیز بیش‌تر به این گروه توجه می‌شود و به‌عنوان گروهی استاندارد از شاخص‌های مرتبط با مقوله رفاه اجتماعی مدنظر قرار گرفته‌اند.

در فصل دوم این بررسی کلان‌شهر تهران با تأکید بر معرفی مناطق ۲۲ گانه آن و بررسی تاریخی این مناطق مورد نظر می‌باشد. برای این منظور از اطلاعات تاریخی، جغرافیایی و فرهنگی مناطق مختلف استفاده شده است.

در فصل سوم به طور مشخص با تأکید سرشماری آماری سال ۱۳۸۵ و با در نظر گرفتن شاخص‌های مرتبط با رفاه اجتماعی اطلاعات سرشماری با در نظر گرفتن دیدگاه رفاهی به شکل تشریحش ارائه شده است. در این بررسی مناطق ۲۲ گانه تهران به تفکیک از منظر آمارهای اجتماعی، تحصیلی، مسکن، بهداشتی، امکانات زندگی، شعلی و... بررسی شده‌اند.

در فصل چهارم با استفاده از روش تاکسونومی عددی مناطق با در نظر گرفتن شاخص‌های نام برده رتبه‌بندی شده‌اند و در فصل پنجم نتایج و پیشنهادات ارائه شده است.

فصل اول

کلان شهرها و شاخص‌های رفاهی

۱-۱ کلان‌شهر

کلان‌شهر منطقه‌ای است که هر شهری به طور گسترده در فضاهای اطراف خود پراکنده است و فراتر از هسته اولیه حرکت می‌کند. در این فرایند حومه شهرها با هم تلاقی پیدا می‌کنند و نمی‌توان مشخص کرد که حومه یا یک شهر اقماری جزء کدام "مادر شهر" است. در جهان امروز شهرهای بزرگ یا کلان‌شهرها، اهمیت و جایگاه ویژه‌ای در شکل‌گیری جریان‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و تکنولوژیکی دارند و عملاً به کانون‌های پویایی، تولید و توسعه اقتصادی، اجتماعی جهان معاصر تبدیل شده‌اند.

به عبارت دیگر محدوده کلان‌شهر عموماً ترکیبی از تراکم جمعیتی به همراه ناحیه‌های جنبی است که لزوماً ویژگی‌های شهری را ندارند، اما به‌طور فشرده به مرکز اشتغال و بازار پیوند داده شده‌اند، این نواحی گاهی اوقات منطقه (کمر بند) رفت و آمد هرروزه نامیده می‌شوند. این محدوده عمدتاً ناحیه‌ای است که بخشی از شهر نبوده اما به شهر متصل است. شهرهای مرکزی در محدوده پیرامونی کلان‌شهر که از مفهوم "شهر مهم مرکزی" متمایز است نیازی به اتصال فیزیکی از طریق توسعه ساختمان‌ها ندارند بلکه به ارتباط شهری نیازمند است.

در ابتدای قرن بیستم، جمعیت ساکن در کلیه شهرهای جهان در حدود ۱۵۰ میلیون نفر یعنی نزدیک به ۱۰ درصد جمعیت جهان را شامل می‌شد. در حالی که در انتهای همین قرن جمعیت نقاط شهری با

بیست برابر افزایش به حدود سه میلیارد نفر یعنی ۵۰ درصد جمعیت جهان بالغ می‌شود. همین امر سبب شد که به خصوص از نیمه دوم قرن بیستم و پس از پایان جنگ جهانی دوم شهرهایی با جمعیت میلیونی به وجود آیند. همزمان با این تحولات در ادبیات شهرسازی جهان، واژه‌ها و اصطلاحاتی همچون کلان‌شهر، ابرشهر، ناحیه مادرشهری و... پدیدار شدند. بدین ترتیب شواهد حاکی از گسترش شهرها با سرعتی قابل توجه است و به نظر می‌رسد که سهم بزرگی از زمین رفته‌رفته به شهر تبدیل می‌شود. مناطق جمعیتی کلان‌شهر که توسط منابع گوناگون برای یک مکان مشابه ارائه شده‌اند ممکن است به اندازه میلیون اختلاف داشته باشند، و گرایشی از سوی مردم وجود دارد تا بالاترین شاخص موجود برای شهر خود را ارتقا دهند.

واژه **کلان‌شهر** (metropolitan) گاهی اوقات به اختصار مترو (metro) نامیده می‌شود، به‌عنوان نمونه مترومانیلا (Metro Manila) و Washington, DC Metro Area را نباید با سامانه مترو اشتباه گرفت. در فرانسه واژه منطقه اطراف هسته شهر که توسط اتصالات ارتباطی ارتباط یافته *aire urbaine* (که محدوده شهری می‌نامند) نامیده می‌شود. در ایران معمولاً از واژه‌هایی مانند ابرشهر، کلان‌شهر و یا مادر شهر استفاده می‌کنیم اما تقریباً نمی‌دانیم که منظور ما از کلان‌شهر تهران تا کجاست.

این سؤال نه فقط برای تهران که برای بسیاری از مناطق نیز مطرح می‌شود. "بزرگترین شهرهای جهان کدامند؟" عملاً جواب مشخصی برای پاسخ وجود ندارد. چراکه تعداد زیادی راه برای تعریف یک شهر وجود دارد و این امر ساده نیست تا تعاریف تئوریک را برای حقایق پیچیده به کار برد. یک مفهوم، محدوده کلان‌شهر (metropolitan area) می‌باشد که بر پایه مفهوم محدوده بازار نیروی کار قرار دارد و به صورت خاص به کانون اشتغال تعریف شده (محدوده‌ای با تراکم بالای شغل مناسب) و مناطق مجاور که پیوندهای ارتباطی قوی با مرکز دارند، بازمی‌گردد.

اگر چند منطقه کلان‌شهر به طور متوالی قرار بگیرند، مناطق مادر شهر گاهی اوقات با یکدیگر megalopolis (جمع کلمه *megalopoleis* همچنین *megalopolises*) را تشکیل می‌دهند. یک مگاپولیس متشکل از چند شهر به هم متصل است (همین طور نواحی آنها) که مابین آنها افراد تردد دارند که به یکدیگر بسیار نزدیک بوده و می‌توان ادعا کرد نواحی حومه‌ای، حومه بیش از یک شهر هستند. نام دیگر مگاپولیس، *metroplex* یا *connurbation* (شهر مهم مرکزی) می‌باشد.

یکی از معروف‌ترین مثال‌ها BosWash megalopolis متشکل از Hartford, Providence, Boston, Washington, Baltimore, Philadelphia, New York City و نواحی مجاور می‌باشد. بزرگ‌ترین مورد Taiheiyō Belt (کلان‌شهر آرام) در ژاپن است که متشکل از Nagoya, Shizuoka MA, Tokyo MA, Osaka MA, Okayama MA, Hiroshima MA, Fukuoka MA و حوالی می‌باشد. Guangdong از ایالت Pearl River Delta کلان‌شهری بزرگ است با جمعیتی به میزان ۴۸ میلیون نفر که فراتر از هنگ‌کنگ و Shenzhen تا Guangzhou می‌باشد. بعضی از طرح‌ها برآورد نموده‌اند که تا سال ۲۰۳۰ بیش از ۱ میلیارد نفر در نواحی شهری چین زندگی کنند. حتی طرح‌های محافظه‌گرا پیش‌بینی جمعیت شهری تا ۸۰۰ میلیون نفر را نیز کرده‌اند. در جدیدترین برآورد تفکیک جمعیت سازمان ملل، جمعیت ۱ میلیارد نفری را در سال ۲۰۵۰ تخمین زده می‌شود.

مگاپولیس در اروپا در محدوده‌های Ruhr Area آلمان، Randstad (Knooppunt Arnhem-) Flemish Diamond و Nijmegen و Brabantse Stedenrij با رندست به حساب آمده‌اند) در هلند، Ile de France در بلژیک، و ناحیه کلان‌شهر لندن، به علاوه چندین توده کوچک تر از Lille-Kortrijk-Tournai Euregion و Ems-Dollart Euregion، Meuse-Rhine Euregion قبیل

قرار دارند. برآورد شده که مجموع این آبر شهرها جمعیتی در حدود ۵۰ میلیون نفر را در خود جای داده‌اند.

اولین آبر شهر آفریقا در بخش شهری ایالت Gauteng در آفریقای جنوبی واقع است که متشکل از شهر مرکزی Johannesburg، و نواحی کلان‌شهر Pretoria و Vaal Triangle می‌باشد که به PWV شهرت دارد.

در حال حاضر در ایران شهرهای با جمعیت بالای یک میلیون نفر کلان‌شهر تعریف می‌شوند. اما به نظر می‌رسد که این تقسیم‌بندی که در چند سال اخیر و براساس قانون تجمیع عوارض انجام پذیرفته تنها در جهت رفع نیازهای مقطعی قانونگذاران و به منظور تفکیک بودجه شهرداری‌های شهرهای بزرگ از دیگر شهرها و نه بر پایه یک کار تحقیقی مدون صورت گرفته و فاقد جنبه‌های علمی لازم در این زمینه باشد. چرا که عملاً با تعاریف گفته شده در بالا از مفهوم کلان‌شهر صرفاً تهران در لیست ۱۰۰ کلان‌شهر دنیا قرار دارد.

درعین حال همان‌طور که تعریف مفهوم شهر در کشورهای مختلف متفاوت می‌باشد، تقسیم‌بندی انواع شهرها نیز برحسب سطح فعالیت‌ها، میزان جمعیت‌پذیری و حیطة نفوذ شهر در کشورهای گوناگون با یکدیگر یکسان نیست. از همین رو، در برخی کشورها مبنای شناخت کلان‌شهرها از شهرهای معمولی فقط میزان جمعیت آن‌ها تعیین گردیده حال آن‌که براساس نظر بسیاری از محققان در تعریف کلان‌شهر علاوه بر عامل جمعیت باید وجود زیرساخت‌ها، حیطة عملکردی، تنوع فعالیت‌ها و ارتباطات خارجی شهر با نواحی پیرامونی را نیز مدنظر قرارداد.

سرانجام براساس یک تعریف بین‌المللی که توسط سازمان ملل متحد ارائه شده واژه کلان‌شهر یا مادرشهر به شهرهایی اطلاق می‌شود که جمعیتی بالاتر از ۸ میلیون نفر داشته باشند. که براساس این

شاخص نیز صرفاً تهران از سال ۲۰۰۰ به بعد که جمعیت آن به بیش از ۸ میلیون نفر بالغ شد، می‌تواند در زمره کلان‌شهرهای جهان محسوب شود.

۱-۲) کلان‌شهرها در جهان

در سال ۱۹۵۰، نیویورک تنها محدوده شهری با جمعیت بیش از ۱۰ میلیون نفر بود. امروزه بزرگ‌ترین کلان‌شهر محدوده توکیو بزرگ است. جمعیت این تراکم شهری شامل نواحی از قبیل یوکوهاما و کاوازاکی می‌باشد و برآورد شده است که بین ۳۵ و ۳۶ میلیون نفر جمعیت دارد. کلان‌شهرهای دنیا بر اساس معیار سازمان ملل در جدول زیر ملاحظه می‌شود که ۱۰۰ شهر بزرگ دنیا و مساحت‌های آنها آورده شده است. تهران در رتبه ۲۹ ام قرار دارد.

جدول ۱- لیست ۱۰۰ ابرشهر دنیا در سال ۲۰۰۶

رتبه	شهر	جمعیت	کشور	مفهوم و مأخذ آماری	وسعت(km2)
1	<u>Tokyo</u>	35,197,000	<u>Japan</u>	Major Metropolitan Area (M.M.A.), as defined by the Statistics Bureau of Japan	13,500
2	<u>Mexico City</u>	19,411,000	<u>Mexico</u>	Metropolitan area (zona metropolitana), which includes several municipios	7,815
3	<u>New York City-Newark</u>	18,718,000	<u>United States</u>	Urban agglomeration	8,680
4	<u>São Paulo</u>	18,333,000	<u>Brazil</u>	Metropolitan area (região metropolitana)	8,050
5	<u>Mumbai</u>	18,196,000	<u>India</u>	Urban agglomeration	4,360
6	<u>Delhi</u>	15,048,000	<u>India</u>	Urban agglomeration	1,480
7	<u>Shanghai</u>	14,503,000	<u>China</u>	Provincial-level unit under central administration	3,920
8	<u>Kolkata</u>	14,277,000	<u>India</u>	Urban agglomeration	1,780
9	<u>Jakarta (Jabodetabek)</u>	13,215,000	<u>Indonesia</u>	Urban agglomeration	1,360
10	<u>Buenos Aires</u>	12,550,000	<u>Argentina</u>	Urban agglomeration	3,680
11	<u>Dhaka</u>	12,430,000	<u>Bangladesh</u>	Metropolitan area (megacity)	1,600
12	<u>Los Angeles/Long Beach/Santa Ana</u>	12,298,000	<u>United States</u>	Urban agglomeration	4,320
13	<u>Karachi</u>	11,608,000	<u>Pakistan</u>	Urban agglomeration	3,530
14	<u>Rio de Janeiro</u>	11,469,000	<u>Brazil</u>	Metropolitan area (região metropolitana)	5,000
15	<u>Osaka-Kobe</u>	11,268,000	<u>Japan</u>	Urban agglomeration	2,070
16	<u>Cairo</u>	11,128,000	<u>Egypt</u>	Official metropolitan area	1,310
17	<u>Lagos</u>	10,886,000	<u>Nigeria</u>	Urban agglomeration	640
18	<u>Beijing</u>	10,717,000	<u>China</u>	Provincial-level unit under central administration	7,860
19	<u>Manila</u>	10,686,000	<u>Philippines</u>	Urban agglomeration ^L	640
20	<u>Moscow</u>	10,654,000	<u>Russia</u>	City Proper	1,080
21	<u>Paris</u>	9,820,000	<u>France</u>	Urban agglomeration	2,720
22	<u>Istanbul</u>	9,712,000	<u>Turkey</u>	Urban agglomeration	1,830
23	<u>Seoul</u>	9,645,000	<u>South Korea</u>	City proper (metropolitan city)	610
24	<u>Chicago</u>	8,814,000	<u>United States</u>	Urban agglomeration	5,500
25	<u>London</u>	8,505,000	<u>United Kingdom</u>	Urban agglomeration	1,620
26	<u>Guangzhou</u>	8,425,000	<u>China</u>	City proper	7,260
27	<u>Bogotá</u>	7,747,000	<u>Colombia</u>	Metropolitan area	1,980
28	<u>Milan</u>	7,400,000	<u>Italy</u>	City proper	12,000
29	<u>Tehran</u>	7,314,000	<u>Iran</u>	City proper	660
30	<u>Shenzhen</u>	7,233,000	<u>China</u>	City proper	1,950
31	<u>Lima</u>	7,186,000	<u>Peru</u>	Metropolitan area	2,810
31	<u>Wuhan</u>	7,093,000	<u>China</u>	City proper	8,490
32	<u>Hong Kong</u>	7,041,000	<u>China, Hong Kong</u>	Urban agglomeration	1,100
33	<u>Tianjin</u>	7,040,000	<u>China</u>	Provincial-level unit under central administration	7,130
34	<u>Chennai</u>	6,916,000	<u>India</u>	Urban agglomeration	1,180
35	<u>Bangkok</u>	6,593,000	<u>Thailand</u>	Official metropolitan area	1,570
36	<u>Bangalore</u>	6,462,000	<u>India</u>	Urban agglomeration	1,280
37	<u>Chongqing</u>	6,363,000	<u>China</u>	City proper	7,490
38	<u>Lahore</u>	6,289,000	<u>Pakistan</u>	Urban agglomeration	1,770
39	<u>Hyderabad</u>	6,115,000	<u>India</u>	Urban agglomeration	1,860

40	<u>Kinshasa</u>	6,049,000	<u>Democratic Republic of the Congo</u>	City proper	9,960
41	<u>Baghdad</u>	5,904,000	<u>Iraq</u>	Official metropolitan area	730
42	<u>Santiago</u>	5,683,000	<u>Chile</u>	Urban agglomeration	2,350
43	<u>Madrid</u>	5,608,000	<u>Spain</u>	Metropolitan area	1,700
44	<u>Miami</u>	5,434,000	<u>United States</u>	Urban agglomeration	2,890
45	<u>Philadelphia</u>	5,392,000	<u>United States</u>	Urban agglomeration	4,660
46	<u>Toronto</u>	5,312,000	<u>Canada</u>	Metropolitan area	5,870
47	<u>Saint Petersburg</u>	5,312,000	<u>Russia</u>	Urban agglomeration	1,150
48	<u>Belo Horizonte</u>	5,304,000	<u>Brazil</u>	Metropolitan area (região metropolitana)	9,190
49	<u>Ahmedabad</u>	5,120,000	<u>India</u>	Urban agglomeration	1,300
50	<u>Ho Chi Minh City</u>	5,065,000	<u>Vietnam</u>	Urban agglomeration	2,090
51	<u>Barcelona</u>	4,795,000	<u>Spain</u>	Metropolitan area	3,240
52	<u>Shenyang</u>	4,720,000	<u>China</u>	City proper	3,460
53	<u>Dallas-Fort Worth</u>	4,655,000	<u>United States</u>	Urban agglomeration	3,640
54	<u>Khartoum</u>	4,518,000	<u>Sudan</u>	Urban agglomeration	580
55	<u>Pune</u>	4,409,000	<u>India</u>	Urban agglomeration	700
56	<u>Boston</u>	4,361,000	<u>United States</u>	Urban agglomeration	4,500
57	<u>Sydney</u>	4,331,000	<u>Australia</u>	Urban agglomeration	12,140
58	<u>Singapore</u>	4,326,000	<u>Singapore</u>	City proper	690
59	<u>Houston</u>	4,320,000	<u>United States</u>	Urban agglomeration	3,350
60	<u>Dongguan</u>	4,320,000	<u>China</u>	City proper	2,460
61	<u>Atlanta</u>	4,304,000	<u>United States</u>	Urban agglomeration	5,080
62	<u>Washington, D.C.</u>	4,238,000	<u>United States</u>	Urban agglomeration	3,000
63	<u>Riyadh</u>	4,193,000	<u>Saudi Arabia</u>	City proper	1,550
64	<u>Hanoi</u>	4,164,000	<u>Vietnam</u>	Urban agglomeration	2,150
65	<u>Bandung</u>	4,126,000	<u>Indonesia</u>	Urban agglomeration	220
66	<u>Chittagong</u>	4,114,000	<u>Bangladesh</u>	Statistical metropolitan area	990
67	<u>Yangon</u>	4,107,000	<u>Myanmar</u>	Urban agglomeration	350
68	<u>Chengdu</u>	4,065,000	<u>China</u>	City proper	2,130
69	<u>Detroit</u>	4,034,000	<u>United States</u>	Urban agglomeratio	3,270
70	<u>Guadalajara</u>	3,968,000	<u>Mexico</u>	Metropolitan area (zona metropolitana), which includes several municipios	2,730
71	<u>Xi'an</u>	3,926,000	<u>China</u>	City proper	3,550
72	<u>Porto Alegre</u>	3,795,000	<u>Brazil</u>	Metropolitan area (região metropolitana)	9,890
73	<u>Alexandria</u>	3,770,000	<u>Egypt</u>	City proper	2,970
74	<u>Haerbin</u>	3,695,000	<u>China</u>	City proper	4,280
75	<u>Montreal</u>	3,640,000	<u>Canada</u>	Metropolitan area	4,050
76	<u>Melbourne</u>	3,626,000	<u>Australia</u>	Urban agglomeration	7,690
77	<u>Nanjing</u>	3,621,000	<u>China</u>	City proper	6,600
78	<u>Monterrey</u>	3,596,000	<u>Mexico</u>	Metropolitan area (zona metropolitana), which includes several municipios	4,010
79	<u>Abidjan</u>	3,577,000	<u>Côte d'Ivoire</u>	Urban agglomeration	550
80	<u>Ankara</u>	3,573,000	<u>Turkey</u>	Urban agglomeration	2,500
81	<u>Surat</u>	3,557,000	<u>India</u>	Urban agglomeration	326
82	<u>Busan</u>	3,554,000	<u>South Korea</u>	City proper (metropolitan city)	760
83	<u>Recife</u>	3,527,000	<u>Brazil</u>	Metropolitan area (região metropolitana)	2,770
84	<u>Guiyang</u>	3,447,000	<u>China</u>	City proper	2,400
85	<u>Phoenix</u>	3,416,000	<u>United States</u>	Urban agglomeration	2,070
86	<u>Berlin</u>	3,389,000	<u>Germany</u>	City-state (Land)	890
87	<u>San Francisco-Oakland</u>	3,385,000	<u>United States</u>	Urban agglomeration	1,360

88	<u>Pyongyang</u>	3,351,000	<u>North Korea</u>	City proper	2,110
89	<u>Rome</u>	3,348,000	<u>Italy</u>	Major metropolitan area, based on the local labour market system (Sistemi locali del lavoro) as defined in the 2001 census	
90	<u>Brasilia</u>	3,341,000	<u>Brazil</u>	Metropolitan area (região metropolitana) ¹	14,400
91	<u>Salvador</u>	3,331,000	<u>Brazil</u>	Metropolitan area (região metropolitana)	2,340
92	<u>Johannesburg</u>	3,254,000	<u>South Africa</u>	Official metropolitan area	1,640
93	<u>Fortaleza</u>	3,237,000	<u>Brazil</u>	Metropolitan area (região metropolitana)	4,950
94	<u>Athens</u>	3,230,000	<u>Greece</u>	Urban agglomeration	680
95	<u>Algiers</u>	3,200,000	<u>Algeria</u>	Urban agglomeration	270
96	<u>Nagoya</u>	3,179,000	<u>Japan</u>	Urban agglomeration	670
97	<u>Casablanca</u>	3,138,000	<u>Morocco</u>	Urban agglomeration (includes Mohammedia)	1,620
98	<u>Cape Town</u>	3,083,000	<u>South Africa</u>	Urban agglomeration	690
99	<u>Dalian</u>	3,073,000	<u>China</u>	City proper	2,500
100	<u>Medellin</u>	3,058,000	<u>Colombia</u>	Metropolitan area	1,150

مأخذ: گزارش چشم انداز توسعه شهری جهان سازمان ملل - ۲۰۰۸

شکل (۱) نقاط شهری با جمعیت حداقل ۱ میلیون نفر در سال ۲۰۰۶

مأخذ: wikipedia.com

۳-۱) روند شهرنشینی در جهان

روند افزایش جمعیت‌های شهری به پدیده انقلاب صنعتی باز می‌گردد. طبیعی است که پیدایش و اهمیت این پدیده هماهنگ با درجه و سطح صنعتی شدن کشورها بوده است. در اروپا، بریتانیا نخستین صحنه نمایش این جنبش بود. به نظر می‌رسد همانند بسیاری دیگر از مظاهر تمدن نوین، آنچه در گسترش روزافزون شهرنشینی بیش از هر عامل دیگری مؤثر بوده، انقلاب صنعتی و تحولات برخاسته از آن است.

در سال ۱۸۰۰ تنها سه درصد جمعیت جهان در شهرها می‌زیستند، در سال ۱۹۵۰ این میزان به ۲۹ درصد رسید و در سال ۲۰۰۰ این میزان به ۵۰ درصد رسیده است. این در حالی است که سازمان ملل متحد رشد جمعیت در دهه آینده را با فراگیری بیش از هشتاد درصد را مربوط به شهرها می‌داند نه روستاها^۱ چنین تحولی مسلماً در طول تاریخ بشر بی‌سابقه بوده است و هشداردهنده تحولات بزرگ اجتماعی، سیاسی و اقتصادی است. در حال حاضر ۲۳ شهر جهان دارای جمعیت ۱۵ میلیون نفری هستند. از این تعداد ۱۸ شهر در کشورهای روبه توسعه قرار دارند و جمعیت این گونه شهرها از حدود ۱۰۰ کشور کنونی عضو سازمان ملل بیش‌تر است. بر پایه اطلاعات سازمان ملل متحد در سال ۱۹۶۰ تنها ۹ شهر با جمعیت بیش از ۴ میلیون نفر در کشورهای در حال توسعه وجود داشته که در سال ۱۹۸۰ به ۳۵ شهر و در سال ۲۰۰۰ به ۵۰ شهر رسید و در سال ۲۰۲۵ به ۱۱۴ شهر خواهد رسید.

آمارها^۲ در زمینه شهرنشینی در کشورهای توسعه یافته اروپایی نشان می‌دهد که نرخ رشد شهری در این کشورها، به‌عنوان یک مجموعه هیچ‌گاه از ۱/۲ درصد فراتر نرفته است. به‌عنوان مثال لندن در سال

^۱ نصیری، سرور، اسماعیل زاده، ۱۳۸۷، نظام شهری کلان شهر در عصر جهانی، اطلاعات سیاسی و اقتصادی، ۲۴۷-۲۴۸

^۲ برگرفته از سایت و یکی پدیا

۱۹۸۰ میلادی به دلیل کاهش جمعیت به ۷/۷ میلیون نفر از فهرست کلان‌شهرهای مورد تأیید سازمان ملل خارج و شهری نظیر شانگهای جانشین آن شد.

بدین ترتیب در کشورهای درحال توسعه، بالا بودن نرخ رشد جمعیت در شهرهای بزرگ نسبت به شهرهای کوچک به‌عنوان یک ویژگی فراگیر مطرح می‌شود. در بسیاری از شهرهای آفریقایی مانند نایروبی، لاگوس و اکرا، این ضریب رشد تا بیش از ۷ درصد در نوسان است. در همان حال در بسیاری از شهرهای آسیا و آمریکای لاتین نرخ رشد بیش از ۵ درصد است. بدین ترتیب رشد بسیار شتابان جمعیت شهری در نیمه دوم قرن بیستم و نیز اندازه و تعداد کلان‌شهرها نسبت به کشورهای توسعه‌یافته رشد معناداری را نشان می‌دهد. به گونه‌ای که در طول سه دهه پایانی قرن بیستم سهم شهرهای با جمعیت بیش از ۵ میلیون نفر در کشورهای در حال توسعه به کل شهرهایی با ویژگی مشابه در جهان از ۵۵٪ به ۷۵٪ افزایش یافته است. این روند و جهش بی‌سابقه حکایت از تبدیل شدن روستاها به شهرها و تبدیل شهرها به کلان‌شهرهاست.